

Vai Antiņš ir Leņins?

Vai Ārijai bija Stokholmas sindroms?

Vai Saulcerīte stikla kalnā būtu varējusi novēcot?

Vai Baibiņas acu atsegšana nozīmē nevainības zaudēšanu?

Tie ir tikai daži no jautājumiem, ko Raiņa hrestomātisko tekstu kontekstā izvirzījuši dažādu Latvijas augstskolu humanitāro specialitāšu studenti semināru diskusijās. Nevis lai trivializētu vai ironizētu, bet lai saprastu un noticētu jeb, Raiņa Jāzepa vārdiem runājot: "Ne nievāt pasauli, tik viņu saprast". Kaut arī šķiet, ka Aspazijas un Raiņa publiskajā telpā nupat jau ir par daudz, tomēr fakti liecina ko citu – studiju procesa optimizēšanas žņaugos Raiņa un/vai Aspazijas daiļradei veltītu speckursu nevar atļauties pat nacionālās filoloģijas programmas. Tāpēc kroders.lv kopā ar Rakstnieku savienību sāk publikāciju ciklu par Raiņa un Aspazijas tekstiem, jauniem autoriem/studentiem ļaujot tos aktualizēt mūsdienīgā, iespējams, arī provokatīvā gaismā. Nevienš no šīs rubrikas autoriem nav piespiests mīlēt Raini un/vai Aspaziju, analizējamos tekstus viņi visi izvēlējušies brīvprātīgi un mēģinājuši izlasīt šodienas acīm – bez aizspriedumiem, pieņēmumiem un, jā, dažkārt varbūt arī bez nepieciešamajām priekšzināšanām. Tāpēc ik pa laikam dosim vārdu arī zinātājiem – praktiķiem un teorētiķiem.

Projektu Raiņa un Aspazijas 150. jubilejas gada ietvaros finansiāli atbalsta Valsts Kultūrkapitāla fonds.

„Zelta zirgs” ir tapis svešumā. 1909. gadā Rainis un Aspazija ir Kastaņolā, uz kuriem abi devušies “brīvprātīgā izsūtījumā”, jo, kā zināms, savulaik bijuši sava laika pastāvošajai varai nepatīkami politiski aktīvi [i]. Bet Kastaņolas laiks Rainim, atrodoties trimdā, bija radoši produktīvs. Mūsu mazās tautas revolucionārais dzejnieks uz Latviju sūtīja savus dzejas krājumus un lugas. Tas bija veids, kā Rainis varēja (jo gribējās taču) paust savu politisko nostāju, dzīvot un just līdzī savas tautas nedienām.

1909. gada oktobrī Rainis saņēma vēstuli no Jaunā Rīgas teātra vadības ar lūgumu uz Ziemassvētkiem sagatavot kādu lugu bērniem [ii]. Protams, Rainis, maigi sakot, ir pārsteigts un uzraksta atbildi, ka gatavas lugas viņam nav un līdz svētkiem ir par maz laika, lai jaunu lugu sarakstītu. Rainis dodas uz pastu, lai nosūtītu vēstuli. Bet pa ceļam rakstniekam prātā uzplaisnī jauni tēli un rodas viela jaunai drāmai. Tāpēc vēstuli viņš nenosūtīja un ķērās pie darba.

„Zelta zirga” sižets ir aizgūts no igauņu pasakas. Stāsts par ķēniņmeitu, kas gulēja septiņus gadus, mūsu mīļajam jubilāram likās gana piemērots bērnu uztverei un gana pakļāvīgs, lai tajā ietvertu dažas dziļākas (un kāpēc ne politiski ideoloģiskākas) idejas. No pasakas dzejnieks aizguva galvenos tēlus: Antiņu, viņa negantos brāļus, princesi un karali. Taču lugā parādās arī pavisam jauni un patstāvīgi tēli un motīvi – pretstatītie un savā starpā konfliktējošie Baltais tēvs un Melnā māte. Rainis igauņu tautas stāsta dramatisējumu nosauc par „saulgriežu pasaku piecos cēlienos”, pēdējā cēlienā gan parādās rakstnieka pieprātoti notikumi, kuru oriģinālajā sižetā nav. Luga bija paredzēta bērniem, taču Rainis pats vēlāk skaidrojis, ka „lugas saturs īstenībā domāts lielajiem”, jo aplūkoja tam laikam dziļas un būtiskas sociāli politiskas problēmas [iii]. Jaunajā Rīgas teātrī to uzveda kā dienas izrādi bērniem. Bet Rainis errojās, ka lugai nepiešķīra arī vakara izrāžu laikus.

Tātad īsumā par visiem it kā zināmo sižetu. Protagonista vārds ir Antiņš, viņam ir divi brāļi. Viņiem nomirst tēvs. Uzreiz pēc tam mājā uzrodas Baltais tēvs nabaga veidolā un izstāsta par gaidāmajām sacensībām, ko izsludinājis karalis. Proti, ir pagājuši septiņi gadi, kopš karaļmeita ir noburta un guļ stikla kalnā, un rīt pienāks diena, kad potenciālie precinieki un/vai pasaulīgo labumu tīkotāji varēs kāpt kalnā un princesi glābt. Karalis meitas atsavinātājam, kā ierasti, piesolījis princesi par sievu un karaļvalsti mantojumā. Ziņas padzirdējuši, negantie brāļi saspicē ausis, sasola izsalkušajam nabagam gaļu un citus gardumus, bet, kad no vecīša izdabūjuši visu sev noderīgo informāciju, viņu padzen. Kopā ar svešinieku nekrietneli padzen arī jaunāko brāli. Ir vēls rudens, un lieki bilst, ka ir dikti auksti. Antiņš un nomaskējies Baltais tēvs paliek bez pajumtes, pēdējam

paliek auksti, un tas dod netiešus mājienus, lai pirmais novelk pa kādai apģērba kārtai. Antiņš, būdams jauks un salds, atdod vecitīm savas virsdrēbes, nesaprotot, ka Baltais tēvs patiesībā ir ar maģiskām spējām apveltīts subjekts, kurš tikai pārliecinās par Antiņa kvalitātēm. Kādēļ? Jo grib, lai tieši pārlieku emocionālais un šķietami nevarīgais Antiņš ir tas, kurš izglābj guļošo princesi no iespējas deklarēties Melnās mātes valstībā un palikt mūžīgā miegā. Noskaidrojas arī, ka Antiņš princesi jau krietnu laiku redz sapņos un ļoti līdzpārdzīvo lielajai nelaimei. Galu galā zēns iztur Baltā tēva pārbaudi, un balvā par krietnumu viņam tiek piešķirta iespēja izmantot vara, sudraba un zelta zirgus, lai jāšus dotos stikla kalnā un uzmodinātu princesi. Uzjāt virsotnē Antiņam izdodas tikai trešajā reizē ar zelta zirgu, ko gan varēja paredzēt jau no lugas nosaukuma. Igauņu pasaka beidzas ar pastariša uzvaru un princesītes tūlītēju apņemšanu sievas kārtā, bet Rainis savā dramaturģijā sižetu paturpinājis. Pēc šķietamās Antiņa uzvaras rodas sarežģījums, kas tiek risināts piektajā cēlienā – karalis Antiņam negrib piešķirt leģitīmi piesolīto, jo viņa vietu jau „iesildījis” karalim labvēlīgāks pretendents – kāds cits princis, protams, pēc dabas ārkārtīgi negants. Bet galu galā ar dažādu ārēju spēku palīdzību un mīnus vienu pirkstu Antiņš iegūst princesīti.

Pārlasot „Zelta zirgu” tagad, kad Andri Keišu vairs neatpazīstu tikai kā inspektora Graudu no latviešu „Komisāra Rekša” analoga, vislielāko uzmanību piesaistīja lugas vēstījums. Vietām tas šķita nepārprotami „sārti ideoloģisks”. Šis pieskaņas ievēroju tēlu funkcijās, atsevišķos monologos un dialogos ar citiem.

Apceri par saviem novērojumiem sākšu ar iluzori galveno tēlu – Antiņu. Viņš ir jauns puisis, maigas un emocionālas dabas, blonds un smalkas miesasbūves. Jau lugas sākumā noprotam, ka Antiņš ir platoniski iemīlējies Saulcerītē, kaut gan pats uzskata, ka nav viņas cienīgs. Protams, ka Antiņa pamatīpašību lielāko daļu nosaka pasakas specifika, kā arī nepieciešamība pēc tipizēta pastariša tēla, taču lugas gaitā vērojamas viņa personības pārmaiņas – viņš kļūst manāmi drošāks un vīrišķīgāks. Lūk, kādam Antiņam jābūt, Raiņaprāt: „Ideālisma nesējam jābūt īstam vīram, šīnī reizē jauneklīm, un šīs lomas reālam tēlotājam tamlīdz jāizrāda arī ārēji smalkums, bet arī spēks. [...] Tikai viņam nav jābūt arī Lāčplēsim, jo Antiņš uzvar arī morāles, ne miesas spēkiem” [iv].

Antiņa *life coach* jeb „dzīves trenera” lomu pilda Baltais tēvs. Viņš ir tas, kas puisi iedrošina un virza uz progresu. Baltais tēvs zina, ka Antiņš ir labs materiāls, ar ko strādāt, par ko pārliecinās, pārbaudot, vai viņa altruisma koeficients ir pietiekami augsts. Baltajam tēvam ir pretstatīta Melnā māte. Šajā lugā viņas galvenās funkcijas ir dzīvības atņemšana mirstīgajiem un apsardzes nodrošināšana Stikla kalnā. Melnā māte nav tipizēti ļauna, viņa, varētu teikt, ir tainīga, jo vēlas pasauli līdzsvarot un „aizpildīt robus”, piemēram, piektajā cēlienā, paliekot zārkam tukšam, tajā investē ļauno princi.

Nedomāju, ka Antiņš ir tikai Baltā tēva un Melnās mātes aiz auklīņām raustāmā marionete, jo viņš izpauž arī savu personisko gribu, alkas un ilgas: „Ak, tik vienu pašu skatu! / Viss mans mūžs tik viņai dzīvots. / Tūkstoš tūkstoši to redzēs, / Un tik man tas būtu aizliegts? / Tūkstošiem ir viena alga, / Manim ir tā visa dzīve.” [v]

Kā tas nākas, ka Antiņš Saulcerīti, nekad nesaticis, jau mīl? Racionāli domājošs cilvēks uzdotu jautājumu: kā var tik pašaiļiedzīgi mīlēt to, ko nepazīsti un nekad mūžā neesi sastapis? Varbūt te parādās Saulcerītes simboliskā daba – viņa ir brīvība, ko latvju tauta, šoreiz pārstāvēta Antiņa personā, nekad nav piedzīvojusi, bet pēc kuras izmisīgi ilgojas.

Šķiet zīmīgi, ka Rainis īsto princeses vārdu atklāj tikai viņas atsvabināšanas brīdī. Iespējams, ka tā ir analogija, kas norāda uz sabiedrības apziņas stāvokli neilgi pēc 1905. gada revolūcijas notikumiem, kad brīvības paisyumā bijām iemērkuši kājas ikšķa galu un kaut gan netieši un nepilnīgi, bet iepazīnuši svešinieci Brīvību. Varbūt mēs brīvību varam nosaukt īstajā vārdā tikai tad, kad to esam pa īstam sastapuši?

Acīmredzami simboliska ir Saulcerītes vārda nozīme. Saulcerīte ir divējāda. Viņa sevī vienlaicīgi iemieso Antiņa šķīstās *femme fatale* ampuā, kā arī pilda augstās un absolūtās, bet sasniedzamās brīvības lomu. Tātad lugā it kā ir viens cilvēkbērnu pāris, bet ir divu veidu attiecības, kas starp viņiem veidojas. Katrā no attiecību tipiēm var izšķirt pa diviem „ego”:

1) Antiņš un Saulcerīte kā cilvēciskas mīlestības produkts;

2) kā „Brīvība” un cīnītājs „X”.

Ja cīnītāju „X” varētu personificēt kādā vēsturiskā, spilgtā un visiem zināmā tēlā, tad Antiņa otro antropomorfo veidolu varētu ieņemt pats Ļeņins. Jo vai ir vēl kāds atpazīstamāks Raiņa laika revolucionārs? Un nav jau gluži tā, ka šis būtu vienīgais iemesls. Nav noslēpums, ka Rainis bija varbūt tolaik vēl klasisko formu neieguvušā sociālisma piekritējs, un arī lugā roku rokā ar brīvības cīņas motīviem pinas „sārtās idejas”, kuras turpmākā iztīrījumā mēģināšu paskaidrot.

Trešajā cēlienā novērojama buržuā šķiras un vienkāršās, neprivilēģētās tautas konfrontācijas un sociālās nevienlīdzības tēma, kur Karalis un Bagātais princis pārstāv pirmo kategoriju. Ceturtajā skatā Karalis diezgan bezkaunīgi paziņo Bagātajam princim: „*Bet tev, mans mīlais dēls, manas draudzīgās un bagātās kaimiņu valsts mantinieks, tev es dodu savu sevišķu svētību un sevišķas priekšrocības, kādas piemērotas tavam augstajam stāvoklim*” [vi]. Pārējiem gan Karalis piešķir „katram pēc sava stāvokļa piemērotas vienlīdzīgas tiesības”. Arī sargi pie žoga nesmādē ņemt kukuļus – šādi Rainis nopeļ sava laika augsto korumpētības līmeni, kad daudzus jautājumus spēja atrisināt skanošais rubulis. Kā gan visos laikos.

Trešajā cēlienā sociālisma vaibsti visspēcīgāk saskatāmi krāsainajos epitetos un metaforās, šoreiz – sarkanās krāsas izmantošanā. Sarkanā allaž bijusi dominējošā krāsa padomju varas simbolikā. Aizsākumi meklējami 19. gadsimtā, kad sarkano piecstaru zvaigzni bieži savā simbolikā izmantoja kreisās politiskās kustības, kas to savukārt aizguvušas no Lielās franču revolūcijas heraldiskās tradīcijas [vii].

„*Sarkans kā rudens saulīte uzlēca kalnā. Sarkans zirgs un vara vairogs. [...] Tā mirdz, ka sarkans top priekš acīm*” [viii]. saka tauta, kad pirmajā mēģinājumā uzjāt stikla kalnā dodas Antiņš vara bruņās. Te ir tik daudz nošifrētas informācijas! „Sarkans kā rudens saulīte” ir tieša norāde uz 1905. gada oktobra revolūciju. Un Rainis vara krāsas spozmi apraksta kā sarkanu. Vai tāpēc, ka varš ir konceptuāli sarkans, vai tāpēc, ka sarkanajai krāsai jau toreiz bija politiski simboliska nozīme? Nezinu. Bet zinu, ka realitātē varš ir rūsgans, pat brūngans.

Un vēl – vai pamanījāt, ka vārdam „vara” ir homoformas? Pirmā ir lietvārds „varš” ģenitīva, bet otrā – lietvārds „vara” nominatīva locījumā. Ja apvieno abu homoformu nozīmes, rodas jauna un sanāk, ka vara krāsa vienādojas ar varu. Varbūt pats Rainis neievēroja šo īpatnību un savā lugā vienkārši atkārtoja igauņu pasakas motīvus, bet šā vai tā sakritība šķiet saistoša.

Sarkanā krāsa atkal tiek pieminēta ceturtajā cēlienā, kur sarunājas princesi Saulcerīti apsargājošie kraukļi: „*Man likās, ka princesīte ilgojas sapņot par sarkanām, siltām lūpām – krā!*” [ix] Cik kaisli! Turpat cits krauklis saka: „*Man likās, ka stikla kalns nodrebēja no zirga vara pakaviem un atkal aprima, krā!*” Vai Rainis apraksta pēcrevolūcijas gaisotni, kad cara valdība sabijās un izveidoja butaforisku tautas parlamentu, pēc kā impērijas iedzīvotāju manifestācijas uz laiku aprima?

Tie, kas kaut mazliet orientējas politikas novirzienos, zinās, ka viens no sociālisma stūrakmeņiem ir tieksme uz sabiedrības kopību un vienotību. Tas ir temats, ko pirms miršanas labprāt apspriež Antiņa tēvs: „*Klau tad: - vienība tā manta; / Tā ir paglabāta sirdis; / Jo kurš vājāks ir un vārgāks, / Jo tam vienība ir dārga. / Visi, kam nav citas mantas, / Esat viens! Un būsat stipri.*” [x] Varbūt te tēvs aicina atteikties no privātīpašuma vai vismaz norāda, ka materiālajām lietām ir mazāka vērtība kā garīgajām? Bet skaidrs ir viens – tautas vienotības tēma arī ārpus politikas jomas Rainim ir tuva un svarīga. Rainim rūp.

Protams, spekulāciju par to, ka Antiņš ir Ļeņins, varētu turpināt, meklējot citas līdzības. Bet manu pārdomu mērķis nebija pierādīt, ka Rainis ir ortodoksāls marksists vai ka „Zelta zirgs” ir viņa personiskais, čukstus izteiktais un sociālisma ideju slavināšanai paredzētais daiļliterārais manifests. Lugā galvenokārt vēlējos saskatīt un iezīmēt idejas, ko, iespējams, citi ar „neapbruņotu aci” nesaredzētu. Man arī nav viennozīmīga viedokļa par to, vai luga ir pārlaicīgi aktuāla un piemērota iestudēšanai 2015. gada nogalē. Tomēr domāju, ka šajā darbā ir daudz vietas it kā visiem zināmu un nedaudz apnikušu tēmu pārinterpretējumiem. Un, ja man kāds palūgtu lugai izvēlēties *heštegas* jeb mirkļbirkas, tās būtu sekojošas: #agrīnais-socialisms #alkas_pec_brivibas #vienotiba #altruisms #atbrivosana #antins_ir_lenins.

---

[i] Grīnuma, G. *Rainim 125*. Rīga: Zinātne, 1990, 42., 48.-49. lpp.

[ii] Hausmanis, V. *Raiņa dramaturģija*. Rīga: „Zinātne”, 1973, 101.-102. lpp.

[iii] Turpat, 102. lpp.

[iv] Turpat, 104. lpp.

[v] Rainis. *Zelta zirgs. Saulgriežu pasaka piecos cēlienos*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1958, 48. lpp.

[vi] Turpat, 79.-80. lpp.

[vii] *О красной звезде: истоки символа*. Pieejams: <http://ricolor.org/history/rsv/good/zvezda/> [skatīts 30.10.2015]

[viii] Rainis. *Zelta zirgs. Saulgriežu pasaka piecos cēlienos*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1958. 80. lpp.

[ix] Turpat, 100. lpp.

[x] Turpat, 14. lpp.